

DOMINIS U PISMIMA SUVREMENIKA FULGENTIA MICANTIA U PRIJEVODU THOMASA HOBBSA

Vesna Gamulin Tudjina
Odsjek za povijesne znanosti
ZPDZ HAZU
Zagreb

UDK 27-726.1(497.5Split)Dominis, M. A. de
1(091)Hobbes, T.
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2.4.2002.
Prihvaćeno: 7.5.2002.

U radu se govori o pismima Fulgentia Micantia Williamu Cavendishu, sačuvanim u prijevodu Thomasa Hobbesa, u kojima je Dominis jedna od konstantnih tema.

Ključne riječi: Thomas Hobbes, Marko Antun de Dominis, Engleska, rano moderno doba, kulturna povijest

Pretpostavka o nužnosti poznanstva između Francisa Bacona i Marka Antuna de Dominisa, koji su jednakih godina i istodobno djelovali na dvoru engleskog kralja Jamesa I., rezultirala je gotovo slučajnim pronalaskom jednog pogrešno atribuiranog spisa¹ u Biblioteci Britanskog muzeja (The British Museum Library - BML), čiji se original nalazi u privatnom arhivu obitelji Cavendish, kojoj zahvaljujem što mi je dopustila istraživanje.

Spis čini uvez prepisanih pisama koja govore o raznim, uglavnom političkim, događajima i intrigama u Europi tog doba, a Dominis i zbivanja vezana uz njega jedna su od konstantnih tema, među kojima se spominje Dominisovo sudjelovanje u prevođenju Baconovih "Moral Essays".²

U dvorcu obitelji Cavendish³ (Chatsworth House, Darbyshire), postoji (osim svakovrsnoga umjetničkog blaga) arhiv koji sadrži rukopisnu ostavštinu Thomasa Hobbesa, koji je velik dio svojega dugog životnog vijeka proveo u toj kući kao sekretar prvog grofa (Earl) Williama Cavendisha i učitelj njegova istoimenog sina, a kasnije i unuka.

Hobbesova ostavština⁴ uređena je u sedam grupa:

- A. Rasprave i ostali Hobbesovi sustavni spisi u završenoj formi
- B. Rasprave i ostali sustavni spisi koje je Hobbes sakupio ili prepisani za njega, ali ne njegovi

¹ BML: Add. MS 11,309. Dokument je pogrešno atribuiran: F Fulgentio to the Duke of Buckingham, i ponešto je skraćen u usporedbi s originalom.

² Vesna Tudjina Gamulin, Marko Antun de Dominis kao prevoditelj Baconovih eseja, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, HAZU, knjiga 1., Zagreb 1998.

³ Obitelj Cavendish je od 1618. do 1694. godine grofovska (Earls), a od tada do danas vojvodska (Dukes). Sada obiteljskim dvorom vlada jedanaesti vojvoda Andrew Cavendish - 11th Duke of Devonshire.

⁴ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes Group.

- C. Matematičke bilješke ili fragmenti Hobbesovi, uglavnom pisani njegovom rukom
- D. Rukopisi vezani uz Hobbesa u odnosu prema obitelji Cavendish
- E. *Personal memoranda*
- F. Rukopisi pronađeni u Hobbesovoj ostavštini, koji imaju neku neodređenu vezu s njim
- G. Rukopisi pronađeni u njegovoj ostavštini koji očito nisu s njim osobno povezani.

Kao zasebna cjelina u tom arhivu je uvez pod naslovom "Translations of Italian Letters"⁵, na čijoj je prvoj stranici Hobbesovom rukom napisano: "Prevedeno prema originalnim talijanskim pismima od Th. Hobbesa, sekretara Lorda Cavendisha."⁶

Kožnati uvez sadrži 248-58 stranica prijevoda na engleski jezik pisama nastalih u razdoblju od deset godina.

Od ukupno 76 pisama, prvih je 67 datirano, od 30. listopada 1615., do 21. ožujka 1625., dok posljednjih devet nema ni datuma ni mjesta nastanka, ali se vidi da su u logičnom slijedu.

Sva pisma napisana su u raznim talijanskim gradovima, a jedno u Splitu.

Prva 64 pisma numerirana su rimskim brojevima na marginama, dok je preostalih dvanaest (65-76) nenumerirano i može se uočiti (po papiru i uvezu) da je kasnije uvršteno u svezak.

Originali pisama na talijanskom jeziku, izgleda, nisu sačuvani.

Uvidom u original očito je da su sva pisma adresirana istoj osobi, i to Williamu Cavendishu, prvom grofu od Devonshirea⁷, a ne Buckinghamu⁸.

To je najočitije iz uvodnih riječi desetog pisma; "Iz pisama splitskog nadbiskupa shvatio sam da ste nedavno promaknuti na viši stupanj časti"⁹, na čijoj margini je to potvrđeno riječima: "Čestitka na mom novom odličju"¹⁰. Pismo je datirano 28. rujna 1618., a lord William Cavendish imenovan je grofom (Earl) prethodnog mjeseca (u kolovozu). Prva pisma započinju s: "Noble Sir", a X. pismo s: "Right Honorable and my very good Lord", kao što i sva sljedeća pisma započinju sa odgovarajućom titulacijom.

⁵ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters (73Aa).

⁶ "Translated out of the original Italian Letters by Th. Hobbes to the Lord Cavendish."

⁷ Noel Malcom u: *De Dominis (1560 - 1624) - Venetian, Anglican, Ecumenist and Relapsed Heretic*, London 1984. - misli da je adresat drugi lord Cavendish (sin prvoga), a pogreški je najvjerojatnije razlog što se služio samo prijepisom iz BML-a, te nije imao uvid u adresatove primjedbe na marginama.

⁸ 1st Duke of Buckingham, George Villiers (1592.-1628.), kraljev miljenik, prijestolonasljednikov pratilac.

⁹ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 37.

"By letters from my Lord Arch Bishop of Spalato I have uderstand that Your Lordship is lately advanced to a higher degree of honour."

(Pri donošenju engleskog teksta pisama razrješavam samo kratice dok ostavljam starinsku grafiju engleskog jezika) - a prevodim slobodno!

¹⁰ Isto: "Congratulation of my new honour".

I na marginama ostalih pisama postoje komentari koji općenito upućuju na sadržaj dotičnog dijela pisma, a budući da su uglavnom pisani u prvom licu jednine, podrazumijeva se da ih je pisao onaj komu su bila upućena.

Osim toga, pisma prestaju 1625. godine kada prvi vojvoda umire.

Ponešto je teže bilo sa sigurnošću utvrditi ime pisca pisama. Sigurno je da je sva pisma napisala ista osoba jer su pisana istim stilom, a sadržaj im je ujednačen i imaju sva zajedno logičan slijed.

Njegov identitet nije lako odgonetnuti budući se potpisivao, ako uopće jest, na mnogo različitih načina:

1. i 3. pismo potpisano je s F. Fulgentio Servita, 35. pismo s F. Fulgentio de' Servi, a 71. s F. Fulgentio; pisma 5. i 6. s F. F. Kao potpisi pojavljuju se razni inicijali: V. S. (dvaput) D.L., D.D., F.L., L.F.; zatim George Gray, Geor: Gray, kojima slijede i G.G., G.B., G.F, B.B., B.M., N.N., P.E, P.S., i R. Po jedanput pojavljuju se i potpisi Senci Fontana i S. Fran. Pismo broj XXIX datirano u Veneciji 12. travnja 1622. potpisano je na dnu stranice sa Signor Cava.¹¹

Međutim, na ime Fulgentio nailazimo i u komentaru na margini pedesetog pisma, gdje piše "Fulgentio očekuje History Vita et Mortis."¹², a odnosi se na tekst pisma: "Sa žarkom željom očekujem povjesnicu *Vita et mortis* Lorda kancelara, za koju ste rekli da ste mi poslali, ali ne i kojim načinom."¹³

Izgleda najvjerojatnijim da je Fulgentio bilo pravo piščevo ime, dok u inicijalu FF možda možemo pročitati Fra., kao pripadnost franjevačkom redu.¹⁴

Puno ime i prezime Fulgentio Micantio nailazimo i u dokumentu koji se nalazi u Britanskom državnom arhivu (Public Record Office)¹⁵ u pismu od 4. ožujka 1622. u kojemu Dominisa odvrća od njegove namjere da se vrati u Rim.

¹¹ Na vrhu sljedeće stranice nalazi se bilješka koju je najvjerojatnije napisao prevodilac: "Signor Cavalier Foscarini, who had been Ambr. in England, was for some matter of state strangled in prison and afterwards hanged on the Publick Gallowes with his heeles upward" (p. rpk. 125) (Međutim, nije mi uspjelo dokazati postojanje te osobe, kao ni one pod imenom Signor Cavalier Foscarini.)

¹² Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 202: "Fulgentio expects the History Vita et mortis".

¹³ Isto: p. rpk. 202:

"I expect with vehement desire the History Vita et mortis of the Lord Cancellor, which your Lordship sayed you had sent me but told me not by what way. -Your Lordship will pardon my importunity, because the workes of that great witte..." -Ovdje se, izgleda, radi o djelu Francisca Bacona jer je on u to doba bio Lord kancelar - čuvar Velikog pečata na dvoru engleskog kralja Jamesa I.

¹⁴ To bi odgovalo i atribuciji u BML-u.

¹⁵ P.R.O. S.P. James I, vol. 24, ff. 214-219.

(Vidi: Vesna Gamulin, Regesta dokumenata iz arhiva Public Record Office u Londonu koji su vezani uz boravak Marka Antonija de Dominisa u Engleskoj, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, sv. 13, Zagreb 1983.)

Sva su ostala imena i inicijali očito služili sakrivanju pravoga pišćevog identiteta i prilično je očigledno da je njegovo dopisivanje s jednim engleskim velikodostojnikom bilo tajno.¹⁶

Fulgentia Micantia kao autora pisama identificirao je Vittorio Gabrieli u djelu: *Bacone, la riforma e Roma nella versione hobbesiana di un carteggio di Fulgenzio Micanzio*¹⁷ kao Sarpijeva i Galilejeva prijatelja.

Pisma su djelo vrlo zainteresiranoga, pronicljivog, ali i prevrtljivog i koji put ponešto sitničavog, promatrača svojega doba i mogu biti zanimljiva iz mnogo različitih motrišta, ali za nas su prvenstveno interesantna zbog učestalog spominjanja Marka Antuna de Dominisa iz pera nekoga tko ga je osobno poznao i pratio njegov život.

Jezik pisama pokatkad nije baš posve jasan, čemu je najvjerojatniji razlog činjenica da su to prijevodi za internu upotrebu, zatim zgusnutost samog teksta, a ponajviše konspirativni način pisanja (s puno zamjenica, a bez imenovanog subjekta).

Grafija engleskog jezika na početku 17. stoljeća razlikuje se od suvremene načinom pisanja koji ni laiku nije nedokučiv. Veći problem kojiput su kratice, kao i povremena neurednost.

* * *

U prvom pismu napisanom u Veneciji 30. listopada 1615. ne govori se još o Dominisu, ali se spominje problem uskoka: "Između Republike i Nadvojvode (Ferdinand) postojali su neki blagi nesporazumi oko slučaja s uskocima, što još uvijek traje, i kao obično završava statusom ni rata ni mira."¹⁸

Dominis dolazi u Englesku krajem 1616. godine i odmah pobuđuje mnogo interesa.

Tako već u petom pismu datiranom 24. veljače 1617. u Bologni, Micantio (čini se na upit Cavendishov) predstavlja Dominisa, opisujući njegovo podrijetlo, karakter i rad:

"Splitski je nadbiskup, došavši u Englesku, dao priopćenje u svom Manifestu¹⁹, koje sam shvatio kao izraz njegova cjelokupnog stajališta, a to što je napisao čista je istina. ... Rođen je u plemenitoj dalmatinskoj obitelji koja se na tom jeziku naziva Domnianich, što bismo mi nazvali De Dominis. On je čovjek velikog poštenja... Istina je da ga je čedan i primjeren život koji je vodio, učinio cijenjenim kao prelata od časti kojih Crkva ima samo nekoliko. Što se tiče naobrazbe, mnogo

¹⁶ Micantio u svojim pismima ni Dominisa ne spominje imenom već najčešće kao splitskog nadbiskupa ili pak samo kao Splićanina ("Spalato").

¹⁷ Vittorio Gabrieli, *Bacone, la riforma e Roma nella versione hobbesiana di un carteggio di Fulgenzio Micanzio*, *The English Miscellany*, sv. 8, 1957., str. 195-250.

¹⁸ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 2: "Betwene the Rep. and the people of the ArchDuke there hath bene some light skirmishes by occasion of the Vscocchi, which also lasted still, but after the old manner, ending neyther in warre nor in peace."

¹⁹ Misli se na spis "Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, suae professionis consilium exponit."

je učeniji nego što je vješt, pročitao je sva djela starih crkvenih otaca, zapisnike koncila i sve povjesničare. U ovih osam godina što sam ga prisno poznao, živio je krajnje umjereno, sa samo jednim obrokom na dan, i vrlo plodonosno izgarao u čitanju i pisanju. U raspravljanju uvijek sam ga smatrao krutim ali razumnim, a u obrani praznovjernih mišljenja on bi s gramzljivošću i naglom revnošću tumačio pozivajući se na ono što je u tu svrhu pročitao, ili u drugom slučaju (što je bilo češće) uzeo bi vremena za istraživanje predmeta i onda bi s punom objektivnošću iznio istinu. Iznad svega uvijek je uzimao k srcu sve šizme u Crkvi i uvijek je najradje o tome razgovarao i to s krajnjom strašću, ali i smislom. ... Sve zajedno, najgore što se može misliti o njemu jest da je zaljubljen u svoje vlastite knjige."²⁰

U VII. pismu datiranom u Rimu 10. studenog iste 1617. godine, Dominis se prvi put spominje kao sudionik u poslu prevođenja Baconovih "Moral Essays", kada Micantio piše: "Splitski nadbiskup mi je obećao neke od Eseja i Sapientia veterum u vrlo kratkom roku..."²¹, a već u VIII. pismu pisanom u Veneciji 12. siječnja 1618. Micantio izrijekom potvrđuje da je Dominis preveo *De sapientia veterum*: "Bio bih zadovoljan da ako nadbiskup dovoljno nauči jezik, nakon što je preveo Sapientia veterum također prevede i ono o vještini i promicanju učenja o božanskom i ljudskom..."²²

²⁰ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 16-17:
"The Archbishop of Spalato gone into England, giveth account in his Manifesto, which I have sense, as it were of his whole estate, and that which he writeth is the very truth. I know not what to adde to it, except of his blood, if that fall also into account. He was born of a principall family of a Dalmatia called in that tongue Domnianich which we would call De Dominis. Hee is a man of great integrity in so much, that although after his departure, they whom it touched, have with divers inventions procured sleunders to be raysed against him, yet convinced by the evidence of truth they have all vanished in smoke. And this even pierceth the soules of his adversaryes, that by no cunning they are able to sully his reputation. Now they use this art. They say here that by his processe at Rome, his faultes will appeare, and at Rome they say the same of his processe here. In Italy they say that the Jesuites are printing his life in Flanders, and it may be there they say as much of Italy. The truth is that innocent and exemplary life he had lead, makes him esteemed such a prelate for integrity as the Church hath few. For learning he is much more learned than subtle; he hath read all antiquity of Fathers, Councells and Historians. For this 8 yeares that I have been familiarly acquainted with him, he hath lived most temperatly, only with one meal a day, and also very frugally buried in reading and writting. In his discoursing I have ever found him stiffe, but reasonable, and in defence of superstitious opinions, he would with greedinesse and sudden zeale resolve according to what he had read to those purposes, or else (which was more ordinary) he tooke time to examine the matter, and then with all reality he would yeld unto the truth. Above all he ever tooke to heart the schisme of the Church, and would most be speaking of it, and that with extreame passion, and sense. His liberty in speaking and writing against the usurpations of the Court of Rome, had brought him there into a hard conceit, whereby in time he might have incurred the ordinary effects of the indignation of the same. In generall the worst that is thought of him is that he is in love with his owne bookes."

²¹ Isto, p. rpk. 28:

"The Archbishop of Spalato, doeth promise me the essays and sapientia veterum of the worthy Lord very shortly whome I so much revered and admire, and whom God preserve in long happinesse."

²² Isto, p. rpk. 30:

"I would be glad if the Archbishop learne tongue sufficiently, that after the translation of Sapientia veterum,

Malo dalje u istom pismu možemo pročitati da su do Micantia već dospjeli odjeci Dominisove prve propovijedi²³ koju je održao u Londonu 30. studenog 1617.:

“Ne čudim se što je splitski nadbiskup svojom propovijedi pružio zadovoljstvo, jer on je čovjek dobro upućen u patristiku, vrlo obrazovan i pun dobrih strana, vođenih plemenitošću krvi, ali više od svega ispravnošću i čistoćom svojega života, što su potvrdili čak i njegovi neprijatelji... Njegov um ne podnosi nasilje nad savješću i slobodan je u pitanjima doktrine, što mu je pribavilo neprijateljstvo rimskog dvora. Ali on to može smatrati svojom srećom.”²⁴

Do kraja te iste godine do Micantia su stigli razni odjeci Dominisove propovijedi, te on u XII. pismu 1. prosinca 1618. iz Splita, suočen izgleda s nekim pitanjima (o tri stanja duše nakon smrti) svojega koresponenta, Dominisa opravdava jezičnom barijerom:

• “Što se tiče propovijedi splitskog nadbiskupa, čuo sam isto što ste mi Vi pisali i iz druge ruke. Ali prema razgovorima koje sam često s njim vodio, nikad ne bih mogao smatrati da je takvo njegovo stajalište, već dapače, ... ne mogu vjerovati da ga je promijenio, već je moguće da u iznošenju svoje doktrine, ili se nije dobro izrazio, ili nije bio dobro shvaćen. ...

I nikada neću biti uvjeren da taj najučueniji i najreligiozniji prelat može tako misliti. ...

Nadbiskup je rođen i odgojen u Crkvi u kojoj su te stvari od velikog značenja. A Bog ga je prosvijetlio u tako mnogo drugih istina, pa će tako i u ovoj, ako bude trebalo.”²⁵

he would also translate that of the proficiencie and advancement of learning divine and humane. For to my liking it is of the best pieces that this age hath produced in that Kingdome,....”

²³ Ta je propovijed neposredno nakon održavanja bila tiskana na talijanskom jeziku i u engleskom prijevodu, a sljedeće godine i na latinskom jeziku.

(Engleski prijevod objavljen u: *Marcus Antonius de Dominis: A Manifestation of the Motives*, /edited by/ Vesna Tudićina Gamulin, Croatian P.E.N. Centre, Zagreb – Split 1997.).

²⁴ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 30-31.

“I doe not wonder that the Archbishop of Spalato hath given satisfaction in his sermon, for he is a man well versed in the Fathers, of great learning, and full of good parts, commended by nobility of blood, but more by his upright and pure life, testified even by his enemies. (And that had of his owne 1500- crownes rent a yeare, besides regalities, and was I will not say honored but adored.) But he hath a minde impatient of tyranny of conscience, and free in points of doctrine, which is the thing that hath brought him into hatred in the Court of Rome. But he may hold it for good fortune.”

²⁵ Isto, p. rpk. 47-48.

“Concerning the sermon of the Archbishop of Spalato, I have heard the same which your Lordship writes, from another hand. But by the discourse that I have often had with him, I could never suspect that he was of that opinion; but indeed /of this, that there be three estates, one in the present life; another presently after death, when the soules are with our Lord and enjoy blessednesse, but not perfect and consumate; And the third after the resurrection, when they are in perfect glory and happinesse together with the bodies. This I have ever thought and found to have been his opinion, nor can I bele(f)ieve he hath changed it, and it may be when he delivered his doctrine, eyther he hath not well expressed himselfe, or not ben

U sljedeće se tri godine u pismima (dvanaest pisama) ne spominje Dominis, iako se u nekoliko navrata govori o Baconu i poslovima oko izdavanja talijanskog prijevoda njegovih esaja.

U međuvremenu Dominisova se situacija u Engleskoj počela mijenjati zbog mnogih sukoba i spleta na koje je nailazio, posebno pri pokušajima korištenja svojih povlastica²⁶, ali možda ponajviše poradi spletke španjolskog veleposlanika u Londonu Gondomara²⁷ i glavnog posrednika prilikom diplomatskih pregovora o englesko-španjolskom kraljevskom braku.²⁸

Tek u XXV. pismu, napisanom u Torinu 10. prosinca 1621., u kontekstu približavanja Engleske crkve Rimskoj, ponovno nailazimo na Dominisa, s kojim je Fulgentio Micantio u međuvremenu izgubio kontakt:

“Na zahtjev, ja sam odgovorio u ime istine, da već vrlo dugo vremena niti sam pisao niti primio pismo od Spličanina. Ne bih htio pogriješiti, ali mislim da je tome više od godine dana. ... Vi ne biste trebali zamišljati da ja znam neke posebnosti /rimskog/ dvora, već to su stvari tako javne u Italiji da se o njima slobodno govori. Što se tiče religije, u Rimu se o dovođenju natrag Kralja i Kraljevstva k pokornosti papi, govori i drži kao o stvari tako sigurnoj kao da je već provedena. Španjolci su to obećali, mnogo je crkvenih smicalica došlo iz Engleske i mnogo je otišlo u Kraljevstvo i svi se slažu da imaju toliko dopuštenja koliko žele. Uskoro će biti javno da u tom pogledu kralj zapošljava splitskog nadbiskupa i da tome naginje velik dio plemića; ...”²⁹

well understood. It is true that that opinion of a third state of the soule, that it lyes, as it were asleepe, under the Altar of God till the Judgement, is read in many of the most antient Fathers, but they will hardly endure our interpretations, and thay beleeved that they had cle(a)re pro(o)fe for it in the holy Scriptures, and rested perswaded of it, because they held for certayne that the Universall Judgement would come in their times, which were next to the Apostoles, and thought it no inconvenience, that God should deferre their Felicity for so short a time, staying to give them their crowne together with the rest. But the coming to Judgement having be(e)n prolonged a thousand ye(a)res as we see, it seems to me very inconvenient, to make the soules of the elect lye asleepe so many ages together, nor doe I thinke that the divine Scriptures that tell us, they are with God, and with Christ, and in Paradise, canne stand with that opinion. And I shall never be perswaded that most learned and religious Prelate was ever of that minde. Howsoever, he is a man, and in the most learned, and most holy fathers, we may finde some moles or little spotts, for their humiliation, and to make good, that God onely and his worde are infallible. My Lord Archbishop was borne and brought up in the Church, where are points of greater importance. But God that hath enlightened him in so many other truethes, will doe it also in this, if there be need.”

²⁶ Vesna Gamulin, Regesta dokumenata iz arhiva Public Record Office u Londonu koji su vezani uz boravak Marka Antonija de Dominisa u Engleskoj, *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU*, sv. 13, Zagreb 1983.

²⁷ Diego Sarmiento de Acuna, Count de Gondomar (1567.-1626.), španjolski diplomat, dva puta u misiji u Engleskoj 1613.-1618. i 1620.-1622., jedan od najutjecajnijih ljudi na dvoru engleskog kralja Jamesa I.

²⁸ Pregovori su se vodili oko sklapanja braka između engleskog prijestolonasljednika Charlesa i španjolske infantkinje Marie Ane, kćeri španjolskog kralja Filipa III. (koja se kasnije, 1631. godine, udala za cara Ferdinanda III. Habsburškog).

Pregovori su propali 1623. godine, prilikom posjeta prijestolonasljednika Charlesa Španjolskoj, uglavnom zbog “arogancije” (E. Britanica) njegova pratioca Buckinghamama.

Kralj Charles I. oženio se 1625. godine francuskom princezom Henriettom Marijom sestrom Luisa XIII.

U sljedećem, XXVI. pismu, pisanom u Milanu 11. veljače 1622., Fulgentio Micantio počinje govoriti o glasinama koje kruže glede mogućnosti Dominisova povratka u Rim, kao rezultatu intriga Španjolaca, odnosno isusovaca:

“Iščeze su glasine o Splićaninovu odlasku u Rim. Bilo je to djelo isusovaca i opet će se pojavljivati i nestajati, prema promjenama u kralja, jer kada on pokaže naklonost prema Španjolcima, tada i Kralja i Kraljevstvo prikladno drže njihovim obraćenicima, a Splićanina sredstvom, a kada se on pokaže osjetljivim na te zablude, tada oni mijenjaju način i kažu da je to njegova ostavština potvrđena; to je način rimskog dvora ...”³⁰

U XXVIII. pismu 24. istog mjeseca iste godine, također iz Milana, Fulgentio Micantio ima preciznije podatke o događajima vezanim uz Dominisov mogući povratak:

“Što se tiče mog Splićanina, sigurno je da su mnoge stvari koje su se govorile izmišljotina njegovih neprijatelja, poglavito isusovaca, više da diskreditiraju kralja i vladu nego samog Splićanina. Ali niti on niti drugi nisu odbacili tu povoljnu priliku /za ujedinjenje/, kao što bi trebali, već joj prilično pridonose, tako ga /Dominisa/ ja vidim pred ponorom u koji će pasti na jednu ili na drugu stranu (već prema tome koju Bog čuva za njega). On ima svoje vlastito čvrsto utisnuto oduševljenje (bez obzira je li to mudro ili nije, ja to ne sudim) za crkveno jedinstvo, protiv šizmi, i nikad nije bio u stanju razumjeti da Rimski dvor, niti misli, niti će misliti na religiju osim kao na tajnu državu i posjed, ... Taj ih prelat nikada neće razumjeti.”³¹

²⁹ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 104-105: “To the demand I answer in the worde of trueth, that it is a very long time, that I have neyther written unto, nor received letter from Spalato. I would not mistake but I thinke it is more then a yeare. /Divers respects have restayned me, but in particular, this, that, though I will not censure my superiours, yet I cannot but extremly detest such actions as seeme unto me notoriously to stray from the way of trueth, of good conscience, and also of civil wisdom, which all of us owe to our Co(u)ntry and I call every mans contry that wherein he leads his life. I will say no more of this, as being unable to speake of it without much passion. /But your Lordship is not to wonder that I know some particulars of that Court, for they are things so publique in Italy that they are freely spoken of. As for the matter of Religion, in Rome the reduction of the Kinge and Kingdome to the Popes obedience is spoken and held for a thing so sure as if it were already effected. The Spaniards promise it, many religious art come out of England, and many gone into the Kingdome, and doe all agree that they have as much liberty as they desire; That in a while it shall be publique, that the King employes therein the Archbishop of Spalato; that a great part of the Nobles encline to it; ...”

³⁰ Isto, f. rpk. 112-113: “Spalatoes going to Rome is vanished. It was the art of Jesuites, it shall rise and fall as the Kinge changes, for when he shewes affection to the Spaniards and to the match then these hold both the King and Kingdome convertes, and Spalato the instrument; and when he shewes himselfe sensible of these delusions, then they change stile and say, he is a Heritage too much confirmed; and this is the manner of the Court of Rome, to hope and dispaire alike too much.”

³¹ Isto, f. rpk. 119-120: “Touching My Lord of Spalato, it is certayne, many things that have ben spoken are the inventions of his enemyes and chiefly of the Jesuites, more to discredit the King and goverment then Spalato himselfe. But

U međuvremenu, definitivno se odlučivši za povratak, Dominis piše pismo 16. siječnja 1622.³² kralju Jamesu I., u kojemu ga obavještava da je pozvan u Rim od pape i ujedno od njega traži dozvolu za odlazak. Kralj je bio krajnje indigniran tom Dominisovom odlukom i prva mu je reakcija bila da Dominisu zabrani pristup na dvor. Ipak, da bi raščistio situaciju i saznao Dominisove povode i prave namjere, 21. siječnja šalje delegaciju (londonskog i durhamskog biskupa i dekana winchesterskog) da u njegovo ime zatraže odgovore na veći broj pitanja. Dominisov pokušaj da kralja Jamesa uvjeri u mogućnost ujedinjenja s Katoličkom crkvom rezultirao je kraljevom naredbom da zauvijek napusti Englesku, i to u roku od dvadeset dana.

Krajem travnja 1622. Dominis odlazi u Bruxelles, gdje kao gost papinskog nuncija čeka formalnu papinu dozvolu da se vrati u Rim. Iste godine, 29. listopada, Dominis preko Francuske i Švicarske stiže u Rim gdje na opće zadovoljstvo obavi ceremonije pokajanja i dobiva papino oprostjenje.

Kako je situacija oko Dominisa i njegova povratka postajala dramatičnija, tako je spominjanje njegova imena u Micantijevim pismima postalo učestalije.

U XXX. pismu napisanom 6. svibnja 1622. u Bologni, Micantio prilično radikalno mijenja svoje mišljenje o Dominisu:

“Splitski nadbiskup neće tako skoro biti izvan Kraljevstva, kad bude shvatio u kakav se ponor strmoglavljuje zbog svoje ambicije i pohlepe: sigurno je da je objavio tisuće stavova od kojih je svaki dovoljan da izgubi život. Ali ipak ja ne mogu vjerovati da je istina ono što o njemu javlja španjolski ambasador, već vjerujem da je to dvosmjerna lukavština da se nahrani mržnja koju je nadbiskup dostojno zaslužio.”³³

U XXXI. pismu datiranom 13. svibnja 1622. u Milanu, Fulgentio Micantio procjenjuje ulogu španjolske diplomacije u tim zbivanjima:

neither he nor others have taken away the occasions of it, as they ought, but have rather administred them, so as I see him on the precipice to fall on the one side or the other, which God keepe him from. He hath a certayne imprinted zeale of his owne (whether wise or not I judge not) unto Ecclesiasticall union, against schisme, and hath never ben able to understand that the Court of Rome neyther thinkes nor will thinke on Religion, further then as a secret of state and dominion,...
That Prelate would never understand them.”

³² Datiran samo mjesecom ožujkom 1622. u Britanskom državnom arhivu (Public Record Office) postoji zapisnički detaljan prikaz događaja oko postupka sa splitskim nadbiskupom, kao i prijepis dokumenata vezanih uz taj slučaj.

(PRO, S.P. James I, vol. 128, f.103 tj. f.138-138', 139, 140-140', 141-141', 142-142', 143-143', 144-144', 145-145', 146.)

(Objavljeno: Gamulin, Regesta, str. 211-213.)

³³ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 126:

“The Archbishop of Spalato shall not be so soone out of the Kingdom, as he shall finde into what an Abyesse he hath precipitated himselfe by his Ambition and avarice: - Certaynly he hath published propositions by thousands, every one which is very sufficient to make him lose his life. But yet I cannot beleeve that those things be true which are reported to be spoken to him by the Spanish Ambassador, but I beleeve it to be a double artefice to nourish the hatred which the Archbishop hath worthily deserved.”

“Ako Gondomar odlazi, mislit ću da je to stvar trenutka, budući da Španjolci nikada neće imati sretnijeg poslanika, niti sposobnijeg od njega. I postoji razlog za sumnju da je on svoju svrhu dovršio. Ali je sigurno da Španjolska nema spremne snage protiv onih u Kraljevstvu, koje su dovoljno sigurne protiv vanjskih prodora, ako zlo neće biti veće nego što se čini. Pregovori koje su tako neprekidno u Rimu vodili Španjolci o obraćenju Kralja i Kraljevstva bili su velika tajna, ali su prerano izašli na vidjelo i splitski nadbiskup upotrijebljen kao instrument nije bio dovoljan; ...”³⁴

XXXII. pismo pisano u Rimu 20. svibnja 1622. Fulgentio Micantio nastavlja istom temom:

“Gondomarovo umijeće je u svakom pogledu čudesno. Njegovo negodovanje prema splitskom nadbiskupu je prepirka koja čovjeka uveseljava, kao što to on čini i u drugim stvarima. I to je njegova vještina u svim poslovima da ishodi svoje vlastite ciljeve, ne obazirući se na predrasude ma kako velike i ma kako prema kome, već nalazi način za ugađanje i dodvoravanje onima koje obrađuje. Mi ovdje znamo da on daje prvenstvo i ima prikladno staviti u red Splitsčaninove poslove, ne za njegovo dobro već dovesti ga do takvog položaja, kako bi ga mogli najbolje upotrijebiti za svoje vlastite ciljeve.”³⁵

Nakon nekoliko stranica, u istom pismu Micantio se ponovno vraća na temu Dominisova odlaska u Rim i spominje pismo koje je Dominis napisao “nekom” svojemu prijatelju u kojemu govori o mogućnosti ponovnog ujedinjenja Engleske crkve s Rimskom.

“Ne mogu pred tobom sakriti jednu pojedinost. Jučer sam vidio pismo Splitsčani-
na čovjeku njegova povjerenja u kojemu govori o svojemu povratku u Italiju i
Rim, i kaže da, isključivši izvjesne puritance, u Kraljevstvu postoji izvanredna

³⁴ Isto, p. rpk. 132-133:

“If Gondomar goes I shall thinke it a matter of moment, for Spayne shall never have a more fortunate minister, nor more able then he is. And there is reason to doubt, that he hath brought his purpose to ma turity. But certaynly Spayne hath no forces ready against those Kingdomes, which for outward invasion are safe enough if the evill within be not greater then it appears. The treaty so continually holden in Rome by the Spaniards of the conversion of the King and Kingdome hath ben a great secret, but broke out too soone, and the Archbishop of Spalato employed for an instrument in it was insufficient; ...”

³⁵ Isto, p. rpk. 137:

“The art of Gondomar is marvailous in all occurrences. His discountenancing the Archbishop of Spalato is all conteset to please mens humors, as he does in other things. And this is his cunning in all businesses to worke his owne purpose, without regard of the prejudice how great soever, or to whom soever, but to finde meanes to humor and captate those he treats with all. We know here, that he favors, and hath well ordered the affaires of Spalato, not for the safetyes sake of him, but to bring him to such point, as they may make best use of him to their owne ends.”

šklonost za ponovno ujedinjenje s Rimskom crkvom, takva kakvoj se nije mogao nadati, niti bolju željeti.”³⁶

U XXXIII. pismu od 24. svibnja 1622. iz Milana, nastavljajući s temom Dominisova povratka, Micantio se boji mogućnosti Dominisove osvetoljubivosti:

“Među ostalim stvarima od važnosti izvijestili ste me o Splitskinovom odlasku. Pustite ga da ide na vrijeme bez obzira na to vodi li ga dobar ili zao duh. Sigurno je i bez čekanja budućih mišljenja da je on u cijelom svijetu proglašen kao jedna od najzločestijih osoba koja je ikad živjela. Vidio sam pismo koje je napisao vlastitom rukom svojemu bliskom prijatelju, u kojemu se pokazuje osvetoljubivim i odlučnim da napravi svo zlo koje može, posebno prema meni, kao da dolazi u Rim ne kao osoba kriva za neiskupljiv grijeh već kao sudac cijeloga svijeta. ...”³⁷

Iako je Dominis već krajem travnja 1622. došao u Bruxelles, gdje je nakon protjerivanja iz Engleske čekao formalnu papinu dozvolu da se vrati u Rim, Micantio o tome piše tek u XXXIV. pismu datiranom u Milanu 3. lipnja 1622.; međutim, njegov antagonizam ne jenjava:

“Splitski je nadbiskup u Bruxellesu smješten u nuncijevoj kući, iz čega izvlači korist. On takvim početkom zadovoljava one nade koje u njegovim pismima idu gore-dolje s nenadmašnom učestalošću. Bog čini svoju svetu volju. ... U Rimu očekuju njegov skori dolazak koji prati različita slava i vidjet ćemo jasnu istinu toga.”³⁸

³⁶ Isto, p. rpk. 139:

“I cannot hide from you one particular. I sow yesterday and I have a letter also, from Spalato to one he trusts, wherein he treating of his retorne into Italy and to Rome, he affirms, that in that Kingdome except certayne Puritaynes there is in the rest a wonderfull disposition to reunite with the Church of Rome, such as he could not hope for or desire a better: I thinke it possible to be spoken by him for an excuse of himselfe, but it seems to me to beare no other interpretation, then of some great sedition or such like plot. ...”

³⁷ Isto, p. rpk. 140 :

“Wherein amongst other things of weight you advertise the departure thence of Spalato. Let him goe in good time, whither his good or evill spirit guides him. For certainly without staying for further sentence he is already canonised in all the world for one of the most wiked man that ever lived. I have seen a letter of his owne hand to a familiar friend of his, wherein he shoves himselfe so boldly vindicative and so resolute to doe all the evill he can, and to me in particular, as if he were to come to Rome not held as a guilty person of inexpressible crimes, but as a judge of all the world. And he seemes to me, whilst he hath persuaded himselfe that he is a kinsman of the Pope now vayingning, which is but a tale he hath also drunken in by participation of himselfe, the interpretations which the Canonists and Lawers of that Court give to that sentence of Scripture: *Ecce dedit te super gentes et super Regna, et euellas et distruas, ut adifices et plantes*. I see also by the same letter that I have not been deceived in my prognostique that he will prove a punishment and a slandering and pestilent tongue touching the affairs there with you. For in few words, he speaks the greatest evill that can be, both of the Religion, and of the fashions of the Country. But let him say and doe his worst.”

Slijedilo je nekoliko mjeseci kada se Dominis u pismima uopće ne spominje, sve do XLI pisma od 16. rujna 1622. iz Venecije:

"Splitski biskup napisao je pismo Papi, koje je objavljeno, iz kojega se sada tamo (u Rimu) smatra najvažnijim to da je on uvijek bio odan Apostolskoj stolici; da je otišao u Englesku izbliza vidjeti tamo raširena mišljenja, da ih može bolje zbuniti kada ih poznaje. Da radeći to treba imati jasan kontakt s Rimom, što je uspješno završeno; i to da je on također uspio tamo u stvaranju dobrog ozračja naspram Katoličke crkve, ..."39

Kako se bližio trenutak Dominisova povratka, tako je i u pismima opet postalo učestalije spominjanje njegova imena.

Tako već u XLIII. pismu Micantio piše o Dominisovu putovanju po Italiji prema Rimu, no bavi se samo (malicioznom) opisom raskoši njegovih kočija.⁴⁰

U XLIV. pismu od 9. prosinca 1622. Micantio opširno opisuje tadašnji Dominisov položaj u Rimu, odnosno kako ga je Papa oslobodio svake sumnje i vratio mu sve časti i položaje, te da kani napisati i objaviti Manifest⁴¹ o razlozima svojega povratka:

"Što se tiče Spliciánina, ... Prema njegovim vlastitim pismima izgleda da se on ponovno tajno izmirio s kardinalom Bandinijem, načelnikom inkvizicije, i da se od njega ne zahtijevaju nikakva poricanja ili opozivanja. Papa ga je svojom Bulom odriješio svega, omogućivši mu da primi počasti i položaje, i kao laik i kao crkvenjak, obnavljajući mu sve njegove naslove i časti. ...

Posjetio je dio kardinala i nastavlja posjećivati ostale, primajući od njih izvanredno gostoprinstvo. Imao je dugačku audijenciju kod Pape, koji se prema njemu

³⁸ Isto, p. rpk. 145-146:

"The Archbishop of Spalato is in Bruxelles lodged in the house of the Nuntio, and much made of. He may by this beginning comfort those hopes, which by the letters of his that go up and down are exceeding vast. God doe his holly will. But if he light not ill it will be a very great novelty in the government of Rome. He writes with that acrimony, that who sees his letters may well thinke that he hats wholly changed his genius from Archiepiscopall to Iesuicital. In Rome they expect his comming shortly with different fame, but we shall see the clare trueth of it."

³⁹ Isto, p. rpk. 168:

"The Bishop of Spalato hath written a letter to the Pope, which is published, and is by this time there, the somme of it is, that he was ever devoted to the Apostolique Sea(t); That he went over into England to see nerer at hand the opinions there current the better to confuse them when he knew them. That in doing that he must also needs touch the matters of Rome with some sharpnesse, which was done to a good end; That he had also the successe of making them there well disposed toward the Catholique Religion,..."

⁴⁰ Isto, p. rpk. 173:

"The post of Venice met the Archbishop of Spalato on Sunday the 30th of the last (month), in the way halfe a dayes journey from Rome. His shew was first a great wagon with 6 horses for his Vantgard, with his stuffe and furniture, then followed himselfe in a littere in a trim fashion, not young nor leane, nor beardlesse, behind him his reveward was made up with the caroach with six horses wherein were foure in livery."

⁴¹ Misli se na: *Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, sui reditus ex Anglia consilium exponit.*

pokazao vrlo prijazno. On kani napisati manifest-proglas, koji će objaviti, o čemu sâm govori ove riječi: to neće biti opoziv-poricanje, niti uopće stvar obeščaćenja-sramote, nego samo procjena njegova odlaska iz Engleske i povratka u Italiju, a razlozi toga bit će bolji od onih za odlazak... Vidjet ćemo gdje će sve to završiti. ...“⁴²

U XLV. pismu (nedostaje datum) Micantio se, nadalje, bavi Dominisovim položajem u Rimu:

“Izgleda da splitski nadbiskup obnavlja svoju sreću svakim danom sve više i više. Nedavno sam vidio njegovo pismo u kojemu opisuju primanja koja su mu priridili kardinali, njegovu opširnu-iscrpnu povelju-bulu /koju je dobio/ od Rima i Pape, naknadu koju uživa, ...“⁴³

XLVIII. pismo od 26. svibnja 1623. Micantio započinje komentarom na Dominisa:

“Nisam ništa čuo o Splicićaninu otkad je objavljen njegov Manifest⁴⁴ koji ste, siguran sam, već vidjeli. On si daje potpuno pravo da piše protiv vjere u čast koje je

⁴² Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 178-179: “Touching Spalato, Your Lordship will have been partaker of diverse particulars with Sig.r Biondi. By his owne letteres it appears that he hath againe ben secretly reconciled at the hands of Cardinal Bandini, head of the Congregation of the inquisition, and for the other recantation or retrac(ta)tion, he sayes none is required. The Pope hath by his Bull absolved him of everything, enablingh him to receive all honours and Dignities, as well Laicke as Ecclesiastical, restoring him to all his titles and dignities. ... He hath visited part of the Cardinals, and continues visiting the rest, receaving of them all extraordinary entertainment. He had a long audience of the Pope, who showed himselfe very affable to him. He is at the crescent about to make manifesto which he is to publish, whereof himselfe says these words, It shall be no recantation, nor matter at all of disgrace, but onely an accoumnt of my leaving England, and my retourne into Italy, and the reasons of it shall be better then those of my going over, /for that proceeded from passion for the trouble I had about my pensions;/ Well we shall see where all this will end.

As for his businesse, he gives no signe of any commission he had from thence, and writes that he had not any. But he deals in two points. One of the state of the Roman Catholique Religion in those Kingdomes, and the present disposition to encrease, and there he takes the occasion to insert some merit of his owne, and descends to the particular principal men of the Court and State whom he himselfe hath enclined, or confirmed in their inclination to a reunion with Rome. And herein to his most inward friends in the Court he describes the nature of the King, the hope that may be had, and the meanes that may be used.”

⁴³ Isto, p. rpk. 182:

“The Archbishop of Spalato as it seemes repaired his fortune every day more and more. I saw lately a letter of his, wherein he sets out his entertaynements which he recived of Cardinals, his most ample Bull from Rome and Pope, the provision he enjoys, his introduction upon occasion into the Popes Chappel, and his place there next to the Cardinals, above all Bishops and Archbishops: and concludes that he was about his manifesto which is by all mean expected, and after which he meanes to strike some other strokes in the maintance of the Catholique faith. I long extremely to see that which from time to time he shall published.”

⁴⁴ Početkom 1623. godine Dominis je objavio proglas o razlozima koji su ga naveli da napusti Englesku: Marcus Antonius de Dominis, Archiepiscopus Spalatensis, sui reditus ex Anglia consilium exponit. Romae, Ex Typographia rev. Camerae Apostolicae, 1623.

tiskao svoje prethodne knjige, kao čovjek pun pouzdanja i uvjerava sebe da će zadati snažan udarac..."⁴⁵

U sljedećem XLVIII. pismu od 8. lipnja 1622. iz Venecije Micantio, govoreći o još uvijek aktualnim pregovorima ("the Spanish bussinese") glede mogućnosti sklapanja braka engleskog prijestolonasljednika i španjolske infantkinje, samo spominje Dominisa i to kao nekoga komu ne vjeruje jer preuveličava svoje zasluge:

"U toj stvari ne bih u potpunosti vjerovao Spličaninu, koji je objavio da se obistinjuju njegova predviđanja i uveličava svoje zasluge, i kaže da govori istinu kada je rekao da je naveo kralja i dvorske dostojanstvenike na svoju vjeru. Niti ga smatram mudrim, niti se brinem da će, kada padne, sudjelovati u pobjedi Španjolaca i isusovaca. ... Jer kralj i princ možda imaju i neke druge skrivene namjere nego promjenu vjere."⁴⁶

Pedeseto (L) pismo Micantio piše u Veneciji 30. lipnja 1623.:

"Nisam odonda ništa čuo o Spličaninu, osim da je promijenio stav u svojim knjigama i da će napraviti velike stvari za Rimsku crkvu protiv protestanata."⁴⁷

U sljedećem, LI. pismu od 13. srpnja 1623., također iz Venecije, Micantio ponavlja:

"O splitskom nadbiskupu ne znam ništa osim da piše i nastavlja s naklonošću Papi i kardinalima, od kojih dobiva mirovinu kao nadoknadu za zaslugu što je engleske velikodostojnike nagovorio na katoličku vjeru"⁴⁸, a malo dalje u istom pismu donosi vijest:

⁴⁵ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 191:

"I have heard nothing of moment touching Spalato since the publication of his Manifesto, which I am sure Your Lordship already seene; He gives himselfe wholly to write against that Religion, in favour where of he printed his former volumes; as he is a man full of cofidence; he persuades himselfe he shall strike a great stroke for that is the precise word he himselfe used, that he will strike a great stroke.. But I cannot conceive, what credit can be given to his pen. And the Court of Rome (I am sure) has other manner of hopes in the actions of the King and Prince of great Brittainye. ..."

⁴⁶ Isto, p. rpk. 196:

"In this act I do not wholly belive Spalato, who now published that his predictions are come to passe, and magnified his owne merites, and he sayes he spoke truth when he seyed he had reduced the King and the principall of the Court to his Religion. Nor I doe thinke him wise, or wary, that having given the fall, would participate the Glory with the Spaniards and Jesuites. Besides I am afrayed that the premises have not inferred the conclusion. For the King and Prince may have other more hidden ends than the change of Religion,..."

⁴⁷ Isto, p. rpk. 202:

"I have heard nothing since of Spalato, same that he converseth with his bookes and will doe great matters for the Church of Rome against the Protestants."

⁴⁸ Isto, p. rpk. 205:

"I know nothing else of the Archbishop of Spalato, but that he writes, and continues in favour with the Pope and Cardinalls, of whom he gets pensions in recompence of his desert in disposing the great ones of England to the Catholique faith."

“Dok ovo pišem, rečeno mi je za Papinu smrt, koja se dogodila 8. ovog mjeseca.”⁴⁹

A već u LII. pismu (nedostaje datum) Micantio opisuje novoga papu:

“Nakon mjeseci praznine stvoren je papa, Maffeo Barberini, Firentinac, koji je bio 17 godina nuncij u Francuskoj, te na zahtjev većine kršćanskih vladara imenovan kardinalom od Pavla V. Njegovo je podrijetlo prije nisko nego bogato. On je čovjek književne kulture, živahne duhovitosti, svojeglav u svojim stavovima, državnik, malo stariji od 50 godina. ...”⁵⁰

Dok je ustoličenje pape Grgura XV.,⁵¹ Dominisova prijatelja iz školskih dana, sigurno imalo utjecaja na Dominisovu odluku o povratku, ustoličenje novoga pape Urbana VIII.⁵² značilo je nastavak istrage protiv Dominisa.

Novi je papa obnovio postupak protiv Dominisa i utamničio ga u Anđeoskoj tvrđavi. U LVII. pismu od 10. svibnja 1624. iz Bol(ogne) Micantio javlja:

“Nadbiskup je, kao što ste možda čuli, noću 18. prošlog mjeseca odveden kao zatvorenik u tvrđavu St. Angelo. Kraj se ne da predvidjeti... Izgovor ili uzrok njegova zatočenja još uvijek je nejasan. Ali reći ću Vam što sam ja sam vidio. Neposredno prije svojega zatočenja on je pisao svojemu običnom rođaku, da je Papa omogućio da mu se kaže, da bi trebao požuriti svoje pisanje i popraviti štetu koju je napravio, te da će mu onda Papa pomoći ... Ovo sam pismo vidio prije njegova zatočenja. ...”⁵³

⁴⁹ Isto, p. rpk. 205:

“Whilest I write I am told of the Popes death, which happened on the eight of this month.”

⁵⁰ Isto, p. rpk. 207:

“After a months of vacancy, was made Pope, Maffeo Barberino, a Florentine, who having bene 17 yeares since Nuntio in France, was at the request of the most Christian King made Cardinall by Paul V. His stocke is rather of a base then a high fortune. He is a man of fine literature, of a lively witte, obstinate in his owne opinions, a statesman, and little above 50 yeres of age. ...”

⁵¹ Papa Grgur XV. (1621.-1623.), Alessandro Ludovisi, bio je pobornik ponovnog ujedinjenja odijeljenih kršćanskih crkava i ponadao se da će to postići s Anglikanskom crkvom, tim prije što mu je budući kralj Charles I. napisao: “Ako svi vjerujemo u nedjeljivo Trojstvo i u jednoga Krista rassetoga, tada ćemo se naći ujedinjeni u istoj vjeri i u jednoj te istoj Crkvi.” (Jacques Mercier, *Povijest Vatikana*, Zagreb 2001., str. 233)

⁵² Papa Urban VIII. (1623.-1644.), Maffeo Barberini.

⁵³ Devonshire Collections, Chatsworth, Hobbes group, Translation of Italian Letters, p. rpk. 238-239:

“The Archbishop, as Yours Lordship may have heard, was upon the 18th of the last at night by the master of the servants carried prisoner into the Castle of St. Angelo. The end is not have to be foreseene, and hath bene quest at in a part a good while since. The pretext or cause of his imprisonment is yet uncertayne. But I shall tell Your Lordship what I mayselfe have seene. One dispatch before his imprisonment, he write to a mere kinsman of his, that the Pope had caused some to tell him, that he should hasten his writings, and repayre the harme he had done, and that the Pope would help him to bookes. /That a certayne Calvinist of most eminent ranke was to turne Catholique, and stayed only to see his (Spalatos) workes an-

Još jednom u pismu iz Padove od 12. srpnja 1624. Micantio spominje Dominisa:

“Splićanin je bio petnaest puta dugotrajno ispitivan, više se ne zna, osim da mu je dopušteno da piše svojim prijateljima, i da se nada, ali bez predviđanja čekajmo događaje.”⁵⁴

Zatvoren u tamnici Andeoske tvrđave od travnja 1624., Dominis je obolio i umro 8. rujna iste godine. Njegovo je tijelo bilo smješteno u mrtvačnicu gdje je ostalo do svršetka procesa⁵⁵, kada je posmrtno proglašen krivim. Prema presudi inkvizicije Dominisovo truplo, slika i knjige iznijeti su 21. prosinca 1624. na rimski Campo dei fiori gdje su javno spaljeni, a pepeo bačen u Tiber.

Osim raznih historiografskih zanimljivosti, poput Dominisove prevodilačke aktivnosti i detalja španjolskih nastojanja kojima se Dominisa željelo ponovno dovesti u Rim, neočekivanim rezultatom ovoga arhivskog istraživanja jest uspostava veze s Thomasom Hobbesom, koji je pri prevodenju pisama očito bio upoznat s Dominisovim postojanjem.

Međutim, u dvorcu Cavendishovih stoljećima (i danas) postoji golema biblioteka, ali u Chatsworth Houseu postoji popis sadržaja biblioteke sačuvan još iz doba kada ga je sam Hobbes, po svojoj funkciji u toj kući, sastavio. Na tom popisu nailazimo na sva djela koja je Dominis do tada, ma koliko nedavno objavio, te moramo zaključiti da su Hobbesu Dominisovi radovi bili dostupni, pa onda vrlo vjerojatno i poznati, ako ne i to da su po njegovu izboru i odabrani.

Za vrijeme Dominisova skoro pet godina dugog boravka u Engleskoj (1616.-1622.), Thomasu Hobbesu (1588.-1679.) bilo je tek oko trideset godina i živio je na dvoru Cavendishovih.

Prva mogućnost njihova eventualnog susreta postojala je u Veneciji za vrijeme Dominisovih priprema za odlazak u Englesku, jer je Hobbes sa svojim učenicom mladim Cavendishom tamo boravio od jeseni 1614. do proljeća 1615.⁵⁶

swered. That he had answerwed to his Holinesse, that he would not fayle to obey, and that out of the hand, and tooke this occasion to get it told him how much he was afflicted () a rumor spread in the Court one while that he was in the inquisition, another while he was in prison; and that his Holinesse caused to tell him that he should no feare, but... / This letter I sow before his imprisonment. The true cause is not known, but there things are reported as the most likely.”

⁵⁴ Isto, p. rpk. 247-248:

“Spalato hath bene fiteene times in along examination, more is not known, he hath liberty to write to his friends, and is in a good hope, but without profecy let us atend the event.”

⁵⁵ – “A Relation Sent from Rome of the Processe, Sentence and execution, done upon the Body, Picture and Bookes of Marcus Antonius de Dominis, Archbishop of Spalato, after his death.

(Objavljeno u: Tudjina, A Manifestation of the Motives).

Šime Ljubić, O Markantunu Dominisu Rabljaninu, *Rad JAZU*, sv. X, Zagreb 1870., str.157; Nikola Bulat, *Crkva i sakramenti u misli M.A. de Dominisa*, Split 2002.

⁵⁶ Vidi: Noel Malcom, *De Dominis (1560 - 1624) - Venetian, Anglican, Ecumenist and Relapsed Heretic*, London 1984., str.49.

Druga je mogućnost susreta postojala za vrijeme zajedničkog posla na prevođenju Baconovih *Moral Essays*.

Stoga, mogućnost njihova međusobnog poznavanja jest samo pretpostavka, bez pisane potvrde za sada, ali ostaje činjenica da je Hobbes poznao Dominisovo djelo.

Vesna Gamulin Tadjina

Dominis in the Light of Letters of his Contemporary Fulgentio Micantio in the Translation of Thomas Hobbes

Summary

Among the documents that are kept in the Chatsworth collection, Derbyshire, England, there are the translations, made by Thomas Hobbes, of the letters written by Fulgentio Micantio, a friend of Sarpi and Galileo, to William Cavendish, the 1st Earl of Devonshire, dated from 1615 to 1625, in which Dominis was a constant theme.

Those letters give us the opportunity of obtaining a different picture of circumstances during that period, in which Dominis was going to England, living there, or returning to Rome.

However, these letters hold for us a great deal of interest in his life, actions and thoughts among his contemporaries, from which many of the details of his life can be garnered.

Key words: Thomas Hobbes, Marc Anthony de Dominis, England, Early Modern Age, cultural history